

БЕЛАРУСКАМОЎНАЯ ІТ-ТЭРМІНАЛОГІЯ НА САЙТАХ МАБІЛЬНЫХ І ІНТЭРНЭТ-ПРАВАЙДАРАЎ

К. А. Васілевіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

katrin.valf@mail.ru;

наук. кір. – М. І. Свістунова, канд. філал. навук, дац.

Хуткае развіццё і абнаўленне сучасных інфармацыйных тэхналогій абумоўлівае імклівыя змены ў галіне ІТ-лексікі. ІТ-тэрміналогія сучаснай беларускай мовы рэгулярна папаўняецца новымі паняццямі і таму павінна падвяргацца своечасоваму аналізу, сістэматызацыі і нармалізацыі, пры якіх выяўляюцца і ўхіляюцца яе недахопы. Важнасць і актуальнасць вывучэння такой лексікі абумовілі выбар аб'екта даследавання – беларускамоўная ІТ-тэрміналогія, прадстаўленая на шасці сайтах мабільных і інтэрнэт-правайдараў. Задачай даследавання стала выяўленне беларускамоўных ІТ-тэрмінаў і падзел іх на часткі, якія характарызуюцца стабільнасцю або варыянтнасцю ў выкарыстанні. Вывучэнне варыянтных ІТ-тэрмінаў дазволіла ўстанавіць асноўныя прычыны, якія выклікалі варыянтнасць, і акрэсліць магчымыя шляхі пазбаўлення непажаданай варыянтнасці.

Ключавыя словы: беларускамоўная ІТ-лексіка; беларускамоўная ІТ-тэрміналогія; варыянтнасць ІТ-тэрмінаў; прычыны варыянтнасці ІТ-тэрмінаў.

Сучаснае грамадства вызначаецца высокай ступенню развіцця інфармацыйных тэхналогій, якія ахопліваюць усе аспекты жыцця і дзейнасці чалавека, звязаныя з выкарыстаннем разнастайнай вылічальнай тэхнікі, захоўваннем і апрацоўкай даных, перадачай даных па лініях сувязі, тэлекамунікацыяй.

У сувязі з гэтым надзённай задачай беларускага мовазнаўства з'яўляецца фарміраванне і ўнармаванне спецыяльнай лексікі ІТ-сферы, найперш – ІТ-тэрміналогіі.

Апісанню стану і асэнсаванню праблем функцыянавання беларускамоўнай ІТ-лексікі, пераважна інтэрнэт-лексікі, прысвечаны некаторыя навуковыя працы такіх мовазнаўцаў як А. Барковіч, С. Важнік, П. Давідоўскі, Л. Рычкова, М. Свістунова, Н. Хабарава, Л. Шпакоўская, К. Шчасная і інш. Аднак сістэмнае вывучэнне беларускамоўнай ІТ-лексікі на сённяшні дзень, наколькі нам вядома, не праводзіцца, і многія аспекты важнай у сучаснасці ІТ-тэрміналогіі ўсё яшчэ патрабуюць увагі даследчыкаў.

Дадзеная работа прысвечана вывучэнню беларускамоўнай ІТ-тэрміналогіі, выяўленай на сайтах мабільных і інтэрнэт-правайдараў.

Крыніцамі фактычнага матэрыялу сталі беларускамоўныя версіі сайтаў мабільных аператараў і правайдараў тэлекамунікацыйных паслуг «Velcom|A1» (<https://www.velcom.by/be>), «MTS»

(<https://www.mts.by/by/#cs>), сайт правайдара паслуг элекрасувязі «Белтэ-лекам» (<https://beltelecom.by/by>), сайт інфраструктурнага аператара і правайдара электрасувязі «beCloud» (<http://by.becloud.by>), а таксама сайт аператара інфармацыйных сістэм Нацыянальны цэнтр электронных паслуг (НЦЭУ) (<https://nces.by/be>) і сайт Галоўнага інфармацыйна-аналітычнага цэнтра Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (ГІАЦ) (<http://www.giac.by/by>).

На розных старонках беларускамоўных версій шасці названых сайтаў метадам суцэльнай выбаркі былі выяўлены 62 тэрміны, якія могуць быць аднесены да ІТ-тэрміналогіі. Большая частка гэтых лексем паўтараецца на некалькіх сайтах у аднолькавым арфаграфічным і граматычным афармленні, напрыклад: *аператар, аўтарызацыя, віртуальны, інтэрактыўны, кантэнт, лічбавы, мабільны, маніторынг, медыя, партал, роўмінг, рэсурс, сайт, смартфон, тэлефон, форум, электронная пошта, электрасувязь* і інш. Агульная колькасць выпадкаў паўтарэння лексем на розных сайтах – 237.

Беларускамоўная ІТ-тэрміналогія, прадстаўленая на сайтах мабільных аператараў і правайдараў тэлекамунікацыйных паслуг у аднастайным лексічным значэнні, а таксама арфаграфічным і граматычным афармленні, з'яўляецца стабільнай часткай адпаведнай тэрмінасістэмы (50 тэрмінаў, або 80,6 %). Яе ўжыванне не выклікае цяжкасцей ні на сайтах, ні ў карыстальнікаў. Разам з тым частка зафіксаваных ІТ-тэрмінаў характарызуецца варыянтнасцю ў арфаграфічным і граматычным афармленні. Па нашых назіраннях, гэта 12 тэрмінаў, або 19,4 % ад агульнай колькасці выяўленых ІТ-тэрмінаў. На прыкладзе менавіта гэтых варыянтных тэрмінаў можна паказаць трыя праблемы, што існуюць у выкарыстанні беларускамоўнай ІТ-тэрміналогіі.

Выяўленыя варыянты можна размеркаваць па трох групам, у аснову якіх пакладзена тая ці іншая прычына варыянтнасці:

1. Нарматыўнасць абодвух варыянтаў.
2. Адпаведнасць сучаснай арфаграфічнай норме.
3. Розныя словаўтваральныя мадэлі і/або сродкі.

Падставай для вылучэння тэрмінаў **першай групы** стала магчымасць выкарыстання абодвух варыянтаў, паколькі яны не супярэчаць сучаснай літаратурнай норме. Так, напрыклад, у тэрмінах *відэазванок / відэа выклік* «відэа» – першая частка складаных слоў са значэннем аднясення да электрычных сігналаў, якія выклікаюць адлюстраванне (відэасігналам): *відэазаніс, відэамагнітафон, відэатэлефон* [1, с. 142]. Назоўнікі *званок* і *выклік* у гэтым выпадку маюць аднолькавае значэнне, таму могуць выкарыстоўвацца абодва варыянты. Аднак трэба адзна-

чыць, што тэрмін *відэавыклік* па сучасных правілах патрабуе злітнага напісання.

З двух тэрмінаў *вытворца* і *распрацоўшчык* больш пажадана выкарыстоўваць другі варыянт, бо назоўнік *вытворца*, згодна тлумачальнаму слоўніку, мае значэнне ‘той, хто вырабляе, стварае матэрыяльныя каштоўнасці’ [1, с. 170]. У нашым выпадку гаворка ідзе не пра матэрыяльныя каштоўнасці, а пра паслугі электроннай сувязі.

Што датычыцца тэрміналагічных словазлучэнняў *дамашні інтэрнэт* / *хатні інтэрнэт*, то ў сучаснай беларускай мове магчымы абодва варыянты.

Як адпаведныя рускаму словазлучэнню *мобільное прыложение* і сінанімічныя па значэнню часам на сайтах выкарыстоўваюцца словазлучэнні *мабільная праграма* / *мабільнае прыкладанне*, што таксама не супярэчыць нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Да гэтай жа групы можна аднесці варыянтная напісанні назоўніка *інтэрнэт* / *Інтэрнэт* з маленькай або з вялікай літары. Напісанне гэтага слова звязана з яго семантыкай і з выкарыстаннем тэрміна як самастойнай часткі мовы або як першай часткі складаных слоў. Пры выкарыстанні ў самастойным ужыванні магчыма напісанне і з вялікай, і з малой літары. Так, калі маецца на ўвазе глабальная тэлекамунакацыйная сетка інфармацыйных і вылічальных рэсурсаў, дапускаецца напісанне з вялікай літары. Калі ж маецца на ўвазе ‘аб’яднанне сетак праз маршрутызацыю пакетаў даных’ патрэбна напісанне з малой літары. Як першая частка складаных слоў *інтэрнэт-*правільна пісаць толькі з малой літары і праз злучок: *інтэрнэт-банкінг*, *інтэрнэт-карыстальнік*, *інтэрнэт-правайдэр*, *інтэрнэт-сайт* і інш.

Да **другой групы** адносяцца тэрміны, выяўленыя ў розным арфаграфічным выглядзе, што часткова звязана з увядзеннем у 2008 г. новай рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» – на некаторых сайтах прадстаўлены напісанні, якія не адпавядаюць сучасным правілам. Так, з двух варыянтаў *правайдэр/правайдэр* другі з’яўляецца няправільным. Паводле новай рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» фіналі *-ель* і *-ер* (якія вымаўляюцца як *эль* і *эр* адпаведна) на канцы запазычаных слоў перадаюцца ў беларускай мове праз *-аль* і *-ар*: *камп’ютар*, *лідар*, *пэйджар*, *тэндар* і інш. [3, с. 9].

Не адпавядае беларускаму вымаўленню і арфаграфічнай норме звязанае з арфаграфічным уплывам рускай мовы напісанне галоснай *e* ў словах *інтэрфейс* і *сервіс*. У гэтых выпадках, як і ў іншых выпадках правапісу *э/е* ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля *з*, *с*, *н*, неабходна арыентавацца на нарматыўныя слоўнікі і

даведнікі. У адпаведнасці з сучаснай арфаграфічнай нормай неабходна пісаць *інтэрфэйс* і *сэрвіс*.

Варыянты *кампутар/камп'ютар* адлюстроўваюць розныя спосабы перадачы запазычанага з англійскай мовы назоўніка *computer*. Аднак нарматыўнай у сучаснасці з'яўляецца форма *камп'ютар*, што і засведчана беларускамоўнымі слоўнікамі і даведнікамі.

Да другой групы належаць і такія варыянты, як *анлайн/онлайн*. Напісанне і вымаўленне слова *анлайн* адаптавана і падпарадкавана фанетычным законам беларускай мовы, у гэтым варыянце слова прадстаўлена з'ява акання. Аднак у «Вялікім слоўніку беларускай мовы» Ф. Піскунова слова падаецца праз пачатковы *о*: *онлайн* [2, с. 617]. На жаль, у самых апошніх слоўніках беларускай мовы гэты шырокаўжывальны тэрмін не прадстаўлены.

У **трэці** групе аб'яднаны варыянтныя тэрміны, якія ўтвораны паводле розных словаўтваральных мадэлей і/або словаўтваральная мадэль можа быць той самай, а вось словаўтваральныя сродкі – рознымі. Так, напрыклад, словазлучэнні *безлімітны (інтэрнэт) / нелімітаваны (доступ да сеткі інтэрнэт)* з'яўляюцца рознымі спосабамі перадачы аднаго і таго ж лексічнага значэння. Прыметнік *безлімітны* і дзеепрыметнік *нелімітаваны* ўтвораны па-рознаму: *без+ліміт+н* – прыставачна-суфіксальны спосаб, *не+лімітаваны* – прыставачны спосаб. Заўважым, што ў сучаснай беларускай мове існуюць і варыянт *безлімітны* [2, с. 122], і варыянт *нелімітаваны* [2, с. 589], абодва варыянты адпавядаюць норме.

Варыянты *распрацоўнік/распрацоўшчык* утвораны ад адной і той жа словаўтваральнай асновы *распрацоў-* з дапамогай розных суфіксаў: *-нік-* і *-шчык-*, абодва з якіх маюць значэнне 'назва чалавека паводле заняткаў'. У апошнім «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» адсутнічаюць абодва варыянты, а ў «Вялікім слоўніку беларускай мовы» Ф. Піскунова змешчаны толькі варыянт з суфіксам *-шчык-* [2, с. 856].

Словаўтваральная варыянтнасць прадстаўлена і ў выпадку выкарыстання тэрмінаў *праграмаванне/праграміраванне*. Суфіксы *-іра-ва-* / *-ыра-ва-* ў іншамоўных дзясловах неўласцівыя для беларускай мовы і пішуцца толькі ў асобных выпадках. І хаця ў «Вялікім слоўніку беларускай мовы» Ф. Піскунова пададзены абодва варыянты [2, с. 769], у нарматыўным «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» змешчаны толькі варыянт *праграмаванне* [1, с. 613], які і трэба лічыць нарматыўным.

Праведзенае даследаванне беларускамоўнай ІТ-тэрміналогіі, выяўленай на шасці сайтах мабільных і інтэрнэт-правайдараў, паказала,

што асноўная частка ІТ-тэрміналогіі (80,6 %) – гэта стабільныя ў выкарыстанні лексемы, якія ўваходзяць у асноўны склад сучаснай беларускай ІТ-тэрміналогіі.

Другая частка зафіксаваных ІТ-тэрмінаў (19,4 %) характарызуецца варыянтнасцю ў арфаграфічным і/ці граматычным афармленні і сведчыць пра неабходнасць яе ўдакладнення і ўнармавання, бо ў сферы тэрміналогіі варыянтнасць непажаданая, што вынікае з самой сутнасці тэрміна як лексемы.

Найбольш прымальнымі для выкарыстання ў ІТ-тэрміналогіі варта лічыць тыя адзінкі, якія адпавядаюць сучасным нормам беларускай літаратурнай мовы і прадстаўлены ў нарматыўных слоўніках і даведніках. На жаль, слоўнікаў ІТ-тэрміналогіі ў беларускім мовазнаўстве няма, што значна ўскладняе працэс яе ўнармавання. Прыкладам чаго можа служыць выкарыстанне напісанняў, неадпаведных сучаснай арфаграфічнай норме, на беларускамоўных версіях сайтаў вядомых мабільных аператараў і інтэрнэт-правайдараў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / уклад.: І. Л. Капылоў [і інш.]; пад рэд. І. Л. Капылова. Мн., 2016.
2. Піскуноў Ф. А. Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка. Мн., 2012.
3. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі : зацверджаны Законам Рэспублікі Беларусь ад 23 ліп. 2008 г. Мн., 2017.